

Tiia Peedumäe ekspeditsioonipäevik (TAp 838)

Etnograafiamuuseumi ekspeditsioon Mordva ANSV-sse 6.–16. juuli 1987

Ekspeditsiooni koosseis:

EM teadusdirektor Heno Sarv

EM fotograafid Jüri Karm

Kunstnikud Reet Ohna, Maara Vint

üliõpilane Tiia Peedumäe (päevikupidaja)

Mordva ANSV

4.–5. juuli

Sõit Moskvasse.

Sõit möödus rahulikult. Olin kupees ühe vene perekonnaga, kes reisisid kahe väikese lapsega. Tütar oli veidi haige ja virises küll öösel natuke, kuid eriti see ei häirinud. Moskvast ootas ees “mõnus” üllatus, nimelt olid piletid Saranskisse välja müüdud. Algas igavene jant, mis iga reisi negatiivseks osaks on. Algul komposteerisin pileti Ruzaevkani, ei kujutanud küll ette, kuidas ma sealt öösel edasi saan, kuid vähemalt “sammukese” saan lähemale. Kui kohe kuidagi ei saa, siis kuidagi ikka saab! – oli minu deviisiks. Öhtul, ~ kella 19.00 ajal, tegin järjekordse lootusrikka rünnaku kassale ja seekord õnnelikult. Kujuta pilti, oligi pilet ja veel kupeekoht! Administraatori juures sain eelmise kompostri tühistatud, nii et varsti oli Saranski pilet taskus.

Tundsin meeldivat kergendust, aga rõõmustada eriti ei osanudki, ju siis olin oma närvid kassade juures nühkimisega ära kulutanud.

5.–6. juuli

Sõit Saranskisse. Küll mul “veab” ikka kupee kaaslastega. Teel Moskvasse oli perekond kahe väikese lapsega, nüüd oli kolme mehega kupees. Kurta küll ei saa, päris viisakad ja taktitundelised inimesed olid.

Olematut restorani vagunit otsides sattusin juhuslikult tamburis suitsetava Jüriga kokku. Väga meeldiv! Vähemalt üks meie grupiliige on selles rongis. Leppinud kokku raudteejaamas ootamise suhtes, võisin rahulikult sõitu jätkata.

Rong (vähemalt meie vagun) jättis väga viisaka mulje. Nii korras ja puhas vagun. Akende ees olid mordva ornamendiga tikitud kardinaid, põrandal vaibakesed, nii et annab meie "Estonialegi" silmad ette, kuid firmarongile ei saagi hinnalandust teha.

6. juuli, esmaspäev

Saranskisse jõudsime umbes kella 8 ajal hommikul. Heno oli meil vaksalis vastas. Ootasime tükk aega kunstnikke, keda Jüri oli küll Moskvast näinud, kuid keegi polnud kindel, et nad just selle rongiga tulevad. Lõpuks ilmusid ka nemad ning meie väike rühm oligi koos.

Kunstnikud olid Maara Viht ja Reet Ohna.

Edasi järgnes bussisõit Tšamzinka rajooni Bolshoe Maresjevo külla, enne aga oli muidugi väike seiklus bussiga. Nimelt istusime kiiruga valesse bussi. Natuke sõitnud, tekkis väike kahtlus bussi suhtes. Kui selgus, et see meid mitte kohale ei vii, ronisime seljakottidega-kompsudega jälle välja. Muidugi olime agarasti kõige taha roninud, nüüd tuli jälle terve buss läbida. Üks mutike vaatas minu seljakotti ja imestas, et u devushki kakoi! Teine ütles, et pole viga, treening kulubki ära. Seljakott oli tõesti jube raske. Pidin seda selga tõmmates iga kord peaaegu songa saama, eriti kui keegi ei aidanud.

Nüüd tuli parajalt pika maa tagasi joosta kogu oma kupatustega. Viimasel minutil jõudsime õigele bussile. Teel tegime bussiaknast tutvuse kohaliku maastikuga ja ka kliimaoludega. Väga huvitav, et siin võib näha ovraage kõrvuti niisutussüsteemidega (vihmutusega).

Bolshoe Maresjevi peatuses tulime maha. Pärast ülemuste suitsupausi hakkasime küla poole astuma. Juba tuligi buss Saranski üliõpilastega meile vastu. Ronisime sisse ja kohe haaras keegi mul seljakotist ning oli see seljast aidatud. Päris toredad ja lahked inimesed need ajaloolased! Poisid on väga abivalmid, kui midagi vaja, kohe hakkamas. Nendega on kaasas Saranski ülikooli dotsent, ajaloodoktor Nikolai Fjodorovitš Mokšin. Väga tore inimene, hästi vaba suhtlemisega, leiab kergesti inimestega ühise keele.

Elamiskohta kõndisime jalgsi. Kuna see asus külast väljas (küla servas), saime minnes juba tulevasele tööalale põgusa pilgu heita.

Õnneks "rööviti" mul selleks väikeseks matkaks seljakott seljast, sain endale paar väiksemat kotti õlale. Meie ajutiseks koduks on kohalik pioneerilaager. Laager koosneb kolmest majast: 2 elumaja ja köök koos söögitoaga. Saranski poisid on eraldi väiksemas majas, tüdrukud ja meie grupp ning Mokšin teises,

suuremas. Tüdrukud ja ülemused elavad alumisel korrusel, meie kolmekesi Reeda ja Maaraga üleval “punanurgas”. Sellist propagandat annab otsida.

Minu und valvab otse voodi kohal olev suur Lenini portree. Kahju, et maja ehitamisel pole külmumisele mõelnud ega ahju tehtud, ruumid on jahedaks ja niiskeks tõmbunud, akent pole ka võhma avada. Öhtupoolik kulus elamisse sisseelamiseks. Tegime väikese tutvumisreisi külasse. Uurisime küla ja majade välisilmet ning tutvusime kaubandusvõrgus pakutavaga.

Õhtul jalutasime ümberkaudsetel küngastel ja metsas, korjasime pärnaõisi. Kohalik maastik on lausa võrratu! Metsa on laiguti, künkad vahelduvad nõgudega, milline avarus avaneb künkalt vaadates! Tõesti maalihtne vaatepilt, eriti päikeseloojangu ajal. Päeval katab silmapiiri õrn vine. Siinsed metsad koosnevad laialehelistest puudest: tammed, pärnad, vahtrad, kadakad, alusmetsas ka kaske, pihlakat, saart. Oleme siin just pärnade õitsemise ajal. Õhk on kõikjal magusat meelõhna täis. Lausa paradiis kopsudele! Õhtul pakkusid poisid meile küpsetatud kartuleid, pärast lüpsisooja piima, mis külast saadud.

Päeval ilm oli ilus, õhtul tibutas õrnalt vihma. Kirjutasin koju paar kirja ja ruttu magama. Voodi on nii külm ja niiske, õnneks on meil vatitekid.

7. juuli, teisipäev

Täna oli meie esimene tööpäev, see algas nii paljutöötava päikesepaistega. Tudengipoisid põllule tööle, tüdrukud jäid koju puhkama, et õhtul külla anketeerima minna. Meie tööks on talust tallu käimine ja muuseumile esemete kauplemine. Õigemini kauples Mokšin, meie ülesandeks oli saak laagrisse toimetada.

Ühes talus saime joonistamiseks vana soki ja uhmri. Reet ja Maara jäid veel joonistama, meie läksime edasi.

Kellelgi tuli tahtmine kalmistul ära käia. Kalmistu oli minu jaoks jälle üks uus ja huvitav, teisiti ennenägematu elamus.

Haudadel olid suured massiivsed, otse palgist tahutud ristid, mida ei andnud võrreldagi meie Eestimaa pisikeste sihvakate ristidega.

Igal ristil oli peremärk. Sellist ainulaadset kommet nägi Mokšingi esmakordselt.

Haudade juures olid lauad pinkidega. Inimesed käivad seal oma lähedasi sugulasi, tuttavaid mälestamas. Saime ka ise ühe sellise “protseduuri” tunnistajaks. Üks vanaeit, kes nagu selgus, pidi olema küla suurim usuhull, mälestas oma tuttavaid. Laual seisis pirukas, lisaks sibulaid ja komme.

Vaadates tema tegevust, jäi mulje, et temal on pool kalmistut lähedaste haudu täis. Nii võis vähemalt järeldada, kui ta peaaegu iga haua ees peatus ja ristile

toitu pani. Meid nähes oli tädikesel vastu minu ootusi vähemalt hea meel. Ta rõõmustas, et näeb ometi siin teisigi inimesi, pakkus meile pirukat ja kommi ning kukkus pikalt-laialt oma suguvõsast jutustama.

Kuna kõik etnograafilised uuringud tuleb läbi viia täiuslikult (vähemalt Heno arvates, Mokšin oli veidi teisel seisukohal), hakkasime peremärke koos nimedega üles joonistama.

Saime ka kohe karistuse kaela. Kui enne ainult tibutas vihma, siis meie äraminekul tuli järsku siin seni ennenägematu vihmavaling. Kuigi seisime kõige tihedama puu all, olime varsti siiski täiesti läbimärjad, tilkusime veest. Kuid see veel pole midagi selle kõrval, milline nägi välja külatänav.

Kuivad poorid lõi kohe küllastumiseni täis ja tänavast sai tõeline porimülgas. Pori oli savine ja kleepuv, nii et meie jalad olid varsti rasked nagu tuukrisaapad, iga natukese maa tagant tuli pori heina peal maha hõõruda. Saime ühe vihmarahke tänaval kätte. Ühe talu lahke pererahvas palus meid tuppa sooja ja kuivatama. Seal olid kenad pitsid, broderiitikandiga padjapüürid, ikoonidel rätikud. Kohe oli kunstnikel ja fotograafil tööd.

Meile pakuti putru “mordva moodi”. Jah, raske see etnograafi elu! Pudrus oli paksult sibulat ja mina, kes ma mugulsibulat suhugi ei võta, pidin lausa iga suutäiega end ületama. Järgi jätta ei julgenud, pole ju viisakas, äkki panevad pahaks. Muidu oli puder päris hea maitsega. Kodune lehmapiim maitstes küll kõigile. Täna enam pärast külasse ei läinud, kodutee möödus poriseid jalgu rohus puhutamaks hõõrudes ja mustmulda kirudes, et see nii ruttu nii mudaseks muutub. Õhtu kulges meil Jüri seltsis šašlõkirennis tule paistel jalanõusid kuivatades. Pärast ilmus kuivatajaid veelgi juurde, eks poisid said samuti põllul vihma kaela. Avastasime Reeda ja Maaraga künkal väga hea muulukakoha. Metsmaasikaid oli seal vähe, muulukaid see-eest küllaga. Õhtul käisime marjul. Jälle võisime imetleda Volgamaa avarusi ja eriti kaunist päikeseloojangut. Kahju, et ma fotoaparaati kaasa ei võtnud, oleks ilusa slaidi saanud. Eks homme lähen uuesti.

Täna ei saanud muuseumile ühtegi eset. Loodame, et meie otsinguid edaspidi suurem edu kroonib.

8. juuli, kolmapäev

Tänane hommik oli kahtlane: oli nagu päike ja nagu polnud ka. Ei osanud väljaminekuks sobivat riietust valida. Igaks juhuks võtsin jope kaasa. Ilm läks aga väga ilusaks. Tänane päev oli päris viljakas. Saime kaks suurt riidetünni, iseäraliku kraasimislaua jm pudi-padi.

Kunstnikud tegid küll majaplaane, küll muid jooniseid. Taluperenaine jutustas üht-teist endast ja oma lastest. Kokku oli tal seitse last. Üks poeg hukkus aatomialveelaeval kiirituse tagajärjel. Tal oli emamedal ja tööveterani medal. Mehel oli palju sõjalisi autasusid.

Edasi suundusime sellesse tallu, kus meile riidetünn lubati. Saime veel üht-teist peale tunni. Mokšin suutis õnneks peremeest kaubelda, et too viis mootorrattaga laagrisse, meiegi läksime lõunale.

Täna olid meiega kaasas kaks Saranski tudengineiut: Niina ja Valja. Pärised tüdrukud, mõlemad on rahvuselt mordvalannad (ersalannad) ja rääkisid ka ersa keelt. Tüdrukud tegelesid ankeetimisega. Pärast lõunat jooksisime tagasi külasse, kus kunstnikke ootas riidetünnide joonistamine. Meie sattusime huvitavale rehielamu tüüpi majale. Jüri jäädvustas selle muuseumi jaoks. Varsti möödus meie buss, juht oli nõus meid kodutee otsale ära viia. Ei saa ju sellist võimalust kasutamata jätta. Nii et juba koju.

Õhtul korjasime koos Žannaga muulukaid, Reet, Maara kogusid veel pärnaõisi. Pimeduse saabumiseni mängisime tudengitega palli.

9. juuli, neljapäev

Hommikul oli jälle kahtlane ilm. Päikest polnud näha, kahtlesime, et võib veel sadama hakata. Panime end soojemalt riidesse ja oh, kus saime siis sulada. Ilm läks nii ilusaks päikesepaisteliseks.

Hommikul saime bussiga kontori juurde, sinna oli kohale sõitnud rajooni TK [täitevkomitee] esimees ja igasuguseid väiksemaid ülemusi. Vestlesime nendega paar sõna. Nad uurisid muudkui meie elu kohta laagris ja jagasid lahkelt igasuguseid lubadusi. Eks näe!

Saak oli hommikupoole päris korralik, suurematest asjadest saime voki ja peale selle veel üht-teist värskemat kraami.

Ah jah, hommikul kontori juures tuli meil ilmatu aeg oodata, kui Heno ja Jüri komandeeringuid tembeldasid. Kui lõpuks minema saime, oli peaaegu lõuna käes. Päike lausa lõõskas.

Niina kutsus mind pühapäevaks endale külla, ta elab naaberrajoonis. Ta lubas näidata tõelist mordva sauna, rahvariideid jm. Rääkis Henoga, ta oli põhiliselt nõus. Muidugi saan mingi täpsema ülesande ka.

Ainult, et pühapäeval on peetripäev ja suur surnuaiapäha. Sealgi oleks huvitav ära käia. Praegu on "lõunauinaku" aeg. Meid tahetakse siin päris nuumata, saame selliseid portsud, et ägise. Mokšin ei tahtnud peale lõunat enam üldse välja minna, Heno krimpsutas küll nägu, et saime praktiliselt vaid 1 tunni tööd

teha. Eks näe, mis saab. Täna ei läinudki enam tööle, kirjutasin 2 kirja. Pärast pesin ajaviiteks toa, trepi ja alumise toa põranda, see oligi juba päris liivane. Reet kasutab vaba aega maalimiseks. Ta korjas kimbu lilli ja üritab nüüd lillemaali valmis saada.

Maara tavaliselt magab, kui me laagris oleme ja mingit erilist tegemist pole. Pärast kutsus Mokšin meid piknikule. Läksime oma kaugemale muulukamäele, mis on piknikuks lausa loodud. Kuulasime Mokšini huvitavaid mälestusi ja juhtumeid. Tema väljendusrikas vestlemislaad on väga meeldiv ja kaasakiskuv.

Pärast läksid Jüri ja Heno koos Mokšiniga laagrisse tagasi. Meie Reeda ja Maaraga jalutasime veel kaugema künka otsa. Seal avanes kaunis, huvitav vaatepilt. Kunagi tuleb siin fotoaparaadiga ära käia. Kui laagrisse jõudsime, oli meil külaline, nimelt külanõukogu esinaine. Ta vaatas korra Reeda jooniseid ja lahkus viisakalt. Öhtul midagi märkimisväärselt ei juhtunud. Ajaloolased praegu laulavad all kitarril saatel. Päris ilusti puhtalt laulavad.

10. juuli, reede

Täna oli üks igavene jobutamise päev. Algas sellega, et öösel oli jälle sadanud ja hommikul ei saanud minna, ootasime, millal maa taheneb. Külasse otsustati minna pärast lõunasööki. Täna on tõeline leitsak. Hommikul käisime Mokšiniga naistepuna korjamas. Ühelt vanalt elumaja asemelt leidsime vaarikaid. Tegelikult oli veel vara korjata, kuid mõned olid juba päris valmid ja maitsvad. Korjasin meie tüdrukutele ka. Et ilm oli nii palav ja taevas täiesti selge, tahtsime Reedaga päevitama minna. Heno andis meile pool tundi aega, siis pidi olema lõunasöök ja start. Mis meil üle jäi, poole tunni pärast olimegi tagasi; kuigi arvasime isegi, et äraminekust asi on kaugel. Nii oligi. Veidi aja pärast oli kohal ideoloogiline kontroll, kes meie laagri plakatitega pidurüüsse ehtis, et umbes 150 ideoloogi silmale ilusam ja kodusem vaadata oleks. Oh seda silmakirjalikkust küll!

Keda enne loosungitega kasvatatud on! Siis saabusid meile veel “Борьба” korrespondendid (kolmekesi). Kuid see polnud veel kaugeltki kõik. Varsti läks lahti! Nagu protestirongkäik marssisid ideoloogid laagri väravast sisse. Mul lausa kihvatas selle peale. On alles kogemuste kogujad! Nad tahtsid vist endal kuskil midagi analoogilist rajada nagu kuuldus. Paras kogu see kamp heinapõllule saata, oleks neist vähemalt kasu. Kas nad tõesti sobivamat aega ei leidnud kui kibedam suvetööde aeg. Käisid siin ringi, uurisid tube, vahel pistis mõni oma pea siia ülesse ka, vahtis natuke ringi, ütles, “ясно” ja kadus alla. Muidugi on “selge”, et meie tuba oli parem kui “kindlustatud” paik laagris,

niisugust agitatsiooni kui meie punanurgas, annab otsida. Olin tõesti pahane, sest olime oodanud hommikusest peale külasseminekut, midagi teha polnud, täielik jõudeolek, siis oli kell aga juba 3-4 ümber. Need igasugused ülemused ja külalised oskavad ainult kõike ära rikkuda. Proovisin natukene heegeldada, kuid isegi minu hea heegelnõel ei pidanud sellisele olukorrale vastu, võttis kätte ja murdus.

Ideoloogid lahkusid varsti, korrespondendid jäävad vist pikemaks ajaks. Neid on kolm: isa oma 8. klassi lõpetanud pojaga ja veel üks juudi vanamees. Kella 16.00 paiku saime lõpuks minema meiegi koos korrespondentidega. Näiteks talus kohtasime asjalikku ersa vanameest, oli olnud kaua aega kolhoosi esimees, siis metsnik.

Jõudsimme poe juurde. Sealt tegi Heno mõningad ostud. Näe, kus kulusid need minu õnnelikud valged kotikesed marjaks ära.

Et korrespondentidel meist valet muljet ei jääks, tuli Henol pähe mõte mind kandamiga koju saata. See oli natukene raskevõitu kanda, jagasime raskuse kolme peale ja hakkasin Jüriga kodu poole minema. Teised jäid korrespondentidega etnograafinägu tegema.

Poolel teel näeme – tulevad juba meile järele, kuid nad on siis korrespondendid maha raputanud. Tuli välja, et lugu oli vastupidine, just neid oli “maha raputatud”. Niikaua kui me aru pidasime, olid nad Mokšiniga nii ära lipsanud, et ei saadudki enam kätte. Laagris puhkasime veidi. Õhtusöögilt tulles nägime vaskussi, kes proovis roomata küll siia-sinna, lõpuks pidas paremaks siiski meie eest meie maja olla roomata. Nüüd on siis õnn ka meie majas! (vanade eestlaste kombe kohaselt).

Osa Saranski tudengeid lasti nädalavahetuseks koju, et igaüks, kellel on, tooks midagi muuseumi jaoks kaasa, või siis lihtsalt maha joonistada või pildistada. Mõned läksid lihtsalt kiiremalt koju, kellel oli väga vaja ära käia. Esmaspäeva hommikuks tulevad tagasi.

Laager on kuidagi vaikseks jäänud. Õhtul jalutame viiekesi kogu oma pun-diga külla, et leida seda maja, kust pidime riidetünni saama. Kuigi oli juba pime ja hilja, leidsime perenaise vii väljas askeldamast. Ta lubas homseks tünni välja panna, et saaksime selle ära viia. Et ta oli just lehma lüpsnud, kostitas ta meidki lüpsisooja piimaga, millest me muidugi, vaatamata äkilisele õhtusöögile, ära öelda ei suutnud.

Tuba on meil ka lõpuks soojemaks muutunud.

11. juuli, laupäev

Täna tehti meile kiiräratus, et kui kähku teeme, saame Mokšaleisse kaasa. Teised (Heno, Jüri ja Mokšin korrespondentidega) olid juba valmis. Kaasa tuli ka Igor (ajalootudeng).

Jooksuga pesema, kähku riidesse, paar ampsu suhu ja olimegi valmis. No on ikka küll need moskvalased! Eile ootasime terve päeva nende taga, et külasse minna, nemad ei saa siis nüüd veerand tundigi kauem oodata, kuni me end valmis saame.

Tee Mokšaleisse möödus pidevalt rappudes, kuna tee oli hirmus konarlik. Selgus, et Mokšaleis pole midagi meid huvitavat ning edasi suundusime Pengeleisse, kus pidi ette valmistatama mordvapärast pulmaetendust. Pengelei klubist saimegi 2 asjaosalist naisterahvast nõusse, et nad riietuksid mordva rahvarõivastesse. Varsti läks selliseks poseerimiseks, et ei saanud enam aru, kes profifotograaf, kes mitte. Pärast jätsime Reeda ja Maara sinna särke joonistama, kuna endale me neid ei saanud.

Ise sõitsime edasi...

Külastasime sealset koduloomuuseumi, kuhu olid kogutud vanad puitesemed, savinõud, rahvarõivad. Mõnesid eksponaate pildistati sees, mõned tassiti koguni pildistamiseks välja. Mul sai film täis, kuid kahjuks vahetada ei saanud, sest perforatsioon oli katki rebitud ja ma ei saanud filmi enam kätte, fotokat avada siin ei saanud. Kahju küll, kui 2 rahva-riietes naist ja 1 mees, kes viisupunumist demonstreerisid, olid tõesti tore ja ainulaadne vaatepilt.

Mina jalutasin samal ajal naabruses asuva lasteaia hoovi. Laste mänguväljak oli omapäraselt lahendatud: huvitavad kaunistustega, nikerdustega puust majakesed, kiiged, öökullide, loomade kujukesed. Pärast sattusime juhuslikult kokku raadioreporteriga. Ta oli küll muul ülesandel sinna saadetud, kuid võttis rõõmuga intervjuu Mokšinilt ja Henolt. Naersime, et reporter täitis ühe hoobiga kaks plaani, nüüd võib tükk aega rahulikult käed taskus istuda.

Kui kõik olid oma toimetused toimetanud, pakuti meile kohalikus kohvikus lõunat. Kohvik oli garaažist ümber ehitatud. Algul tuli meie lasteaiapõlve (kel seda oli) meelde tuletada väikeste lastelauakeste ja toolikestega ruumis. Pärast paluti meid tagaruumi, kus olid tugitoolid, kuigi samasugused lauakesed. Saime korraliku mitmekäigulise lõuna, kõike ei jõudnud ära süüa.

Peale lõunat loksusime tagasi Pengeleisse seda võimatut teed mööda, millest meie põldudevahelised teedki paremad on, see aga veel rajoonidevaheline tee. Mul oli vahel selline tunne, et me küll kuskil ümber läheme. Õnneks läks kõik hästi. Pengeleis võtsime Reeda ja Maara kaasa, nad olid oma tööga enam-vähem valmis. Laagrisse tagasi jõudes vahetasin Jüri abiga filmi ära.

Heno, Jüri ja Mokšin koos respondentidega läksid edasi koolimajja ja me-silasse. Jäime Reeda ja Maaraga koju. Kasutasin aega botaste pesemiseks. Ka pea sain pestud. Praegu on juba peaaegu inimese tunne, saaks sauna ka, oleks tunne täielik.

Ei siin saa ka külalistelt lahti. Nüüd ilmusid laagrisse mingid tatarlased. No on ikka rahvas! Loodame, et siit midagi kaduma ei lähe. Õhtuks taandusid tatarlased korduvate ära ajamiste peale. Käisime Reeda ja Jüriga muulukaid korjamas. Mina muidugi ei julgenud end teel näidata, ei tahtnud tähelepanu asjatult tõmmata. Kahlasime nagu partisanid läbi võsu, kuni jõudsimegi kohale. Korjasime Maarale ka kotikesse marju.

Koju tulles arvasime, et küllap nüüd laagris mõeldakse, et oleme juba tatarlaste kätte langenud. Nii oligi. Juba muretsesid!

Heno oli Mokšinilt “märkuse” saanud, rühmas pole korda. Läksid siis Jüriga meie õnnelikust saabumisest ette kandma.

Meie rõõm tatarlaste taandumisest oli enneaegne. Leidus teisigi tüütuid külalisi. Saime vaevalt uinuda, kui trall ja tramburai läks lahti. Enne oli meie laagrist möödunud lõbus kamp autodel (arvatavasti pulmalised). See jõudis nüüd ersa-käraga laagrisse, hakati toauste kallal jõudu proovima ning käratseti võimatult. Olime silmapilk üleval ja kartsime, et nad ainult ust maha ei murraks. Igaks juhuks oli meil valmisolek nr.1: minul oli kittel peal ja Reedal pluus, et saaks kohe ära joosta kui vaja. Ootas juba hommikut, saaks neist lahti. Kogu aeg üürgas magnetofon, kõige rohkem vihastas mind see, et kogu aeg lasti ühte ja sama laulu.

Umbes kella 2-3 vahel läks õnneks vaiksemaks ja sain uinuda.

12. juuli, pühapäev

Täna on peetripäev ning pidime kalmistule minema.

Hommikul oli terve näitemäng. Korrespondendid korraldasid rongkäigu esemetega, imiteerimaks külast tulekut. Jumala eest, võib-olla mõni naiivne jääbki uskuma, et me nii külast tuleme! Siis lavastati köögi juures nõupidamine, pildistati ka kunstnikke mordva esemeid joonistamas.

Pärast lõunat läksime kalmistule. Täna on surnuaiapäha ja sellepärast oli siin palju rahvast, isegi noori ja väikesi lapsi.

Inimesed istusid laudade taga, sõid-jõid ning mälestasid lahkunuid. Huvitav toiming, mida meil ei tehta, oli see, et ... panid risti põikpuudele toitu kadunukese jaoks. Mida kõike sinna ei pandud: alates marjadest ja aedviljadest pirukate ja kookideni välja.

Pildistasime hoolega nii riste, kaetud laudu kui ka inimesi kombeid, tavasid täitmas.

Algul kartsin, et meisse suhtutakse umbusuga ja viltu vaadatakse, kuid need kartused osutusid asjatuks. Inimesed kostitasid meid lahkesti, tundsid huvi meie enda ning meie tegemise vastu ja lasid end meelsasti pildistada. Ainult üks oli Henolt küsinud, kas me oleme “sealt”.

Kalmistult siirdusime külla, meil oli vaja joonistada tüüpilise mordva talu plaan. Siinsetele taludele on iseloomulik, et kelder asub hoovist eraldi, tänava ääres, tavaliselt on see ehitatud maakividest. Aknaraamid on kaunistatud ni-kerdustega, majaotste kaunistuse juures on tunda vene mõju.

Lõpuks valisime sobiva elamise välja. Jüri ja Heno jäid algul veel kalmistule, nüüd jõudsid nemadki siia, kiitsid meie valiku heaks ja suundusid laagrisse.

Maja plaani valmis saanud, võisime koju minna, kaasas kingituseks saadud punased sõstrad.

Koju jõudnud, saadeti meid kohe sauna. Igor on sellest külast pärit ja oli nüüd kodus sauna kütnud. Meie meesterahvad täna ei tulnud, pidid homme minema.

Seal võttis Igori ema meid lahkesti vastu. Ootasime algul toas juttu ajades, kuni mehed enne ära käisid.

Saun oli tõesti mõnus. Pärast sauna kostitati meid tee, piima ja pirukatega. Väga tore perekond minu arust. Igor on meie heaks ka palju teinud. Meil vedas: saime Igori sõbra autoga sauna ja tagasi. Täitsa inimese tunne on kohe peale sauna. Sattusime veidike piinlikku olukorda, nimelt soovivad kõik peale sauna ‘hüva leili’. Vahime nõutult lolli näoga üksteisele otsa, nii piinlik kui see ka pole, ei oska selle peale midagi kosta, küsida ka kuidagi imelik. Homme tuleb vaikselt järgi uurida.

Mokšin korrespondentidega, Heno ja Jüri on vist kuskil küla peal “pummel-damas”, pole neid veel näha.

Täna oli veel üks vapustav uudis. Hommikusöögil ütles Reet, et ta on 37-aas-tane!!! Mina oleksin talle äärmisel juhul 30 andnud, mitte rohkem. Suhtleme nagu eakaaslased. Mul jäi tõesti imestusest suu lahti.

13. juuli, esmaspäev

Täna pidime sõitma Starõje Naimanõisse, kuhu Niina oli juba reedel ette saadeti.

Homimikusöögist saadik muudkui ootame ja ootame. Kella 10-ks pidi meile auto järele tulema. Praegu on kell juba pool 1, aga masinast pole ei kippu ega kõppu. Organiseerimine jätab tõesti soovida. Mitu korda on juba ka keskusse

helistatud, ei midagi. Ei tulnudki meil täna sõitu. Tuleb välja, et keegi Tšavkin, täitevkomitee aseesimees, kes asja pidi korraldama, oli esimehe äraolekut kasutades Saranskisse sõitnud hammast välja tõmbama, tema asigi polnud, mis meist saab.

Niina aga pidi seal asjatult ootama. Piinlik lugu. Meil läks ka terve päev untsu.

Õhtul käisime veel klubi lähedal ühte vana maja joonistamas. Küla kultuurimaja vanas suures palkmajas, varem oli seal olnud kirik. Olin üllatunud, kuuldes, et selles hoones asub kultuurimaja.

See maja, mida Reet joonistas, oli kunagi vist laut olnud. See asus Igori kodu juures. Andsime Igori emale tänutäheks koorepumati kommid karbi. Meile anti vastutasuks mordvakeelsed raamatud ja rahvuslike toitade kokaraamat. Täna läksid ülemused koos korrespondentidega samuti sinna sauna. Korrespondentidel olid muidugi kaamerad kaasas. Saun on küll nüüd selline koht, kus pilte teha!?

Kooli staadionil toimus täna jalgpallimatš kolhoosi ja mingi teise meile tundmatu võistkonna vahel. Kolhoosi meeskonnas mängisid ka mõned üliõpilased kaasa. Ei teagi, kuidas mäng lõppes.

Õhtul käisin Reedaga kirsse korjamas. Meie lähedal on mahajäetud kirsiaed. Kõik pole küll veel valmis, kuid mõned on päris maitavad.

14. juuli, teisipäev

Ikka on siin elus nii, et kohtud toredate inimestega, saad tuttavateks ja sõpradeks ning pead uuesti lahku minema, et võib-olla mitte kunagi jälle kohtuda.

Täna sõitsid mõned üliõpilased juba koju, enamus on küll veel siin.

Hommikul käisid Heno ja Jüri keskuses ja tõid küla generaalplaani 1978. aastast. Sellel on 2 tänavat puudu, selle loodan homme üldplaanilt ära teha. Tänane hommikupoolik kulus plaani ümberjoonistamiseks kalkale. Reet ja Maara käisid klubis, kuid midagi kasulikku ei saanud. Peale lõunasööki läksid nad tagasi. Täna oli väga ilus ilm ja me otsustasime ujuma minna. Leppisime kokku, et kui valmis saan, lähen neile järele.

Jüri ja Heno läksid koolimajja vanu ajaloolisi fotosid ümber pildistama.

Oma töö valmis saanud, läksingi neile järele. Vahepeal käisin koolimajast läbi, vaatasin ka need fotod üle, uudistasin siinse koolimaja olukorda. Polegi kõige hullem külakooli kohta. Siin on keskkool, selle juurde on ehitatud eraldi ruumid 6-aastaste jaoks. Koolil on stendid fotodega varasematest lendudest, mis pakuvad kindlasti ajaloolastele huvi.

Klubisse jõudes tõdesin, et kõik ukSED on lukus, tüdrukuid ei kuskil.

Jalutasin tänavat mööda järveni, seal kedagi silmamata tagasi.

Uudistasin niisama külas ringi. Külasse ehitatakse uut kaubakeskust. Praegu on siin 4 kauplust: toiduainetekauplus, jookide-toidukauplus, tööstuskaupade-ning raamatukauplus. Pildistasin igavest tuld ja selle juures asuvat monumenti. Ausammas on pühendatud mõlemas maailmasõjas langenud kangelastele. Aluse olevat teinud küla metsamehed. Käisin veel üht huvitavat punutud seinaga maja pildistamas (Reet joonistas selle ära). Sealt tulles avastas in kultuurimajal mitu tagaust, üks neist oli minu rõõmuks avatud. Sees valitses vaikus ja tühjus.

Laagrisse jõudes leidsin Reedat ja Maara juba eest. Nemadki olid järve ääres käinud, kuid vesi oli kahtlaselt sogane olnud. Nii jäigi ujumas käimata.

Õhtul tegin Reedaga veel ühe reisi külasse. Ühelt naiselt saime kasulikke nõuandeid, kust võiks üht-teist leida. Saimegi õhtul 2 savipotti, sae, sõela ja puskarikeedunõu. Sõela võtsime kaasa, ülejäänud oli rasked, need tuuakse homme ära. Homme tuleb vara tõusta, tuleb üks askeldusterohke päev.

15. juuli, kolmapäev

Hommikul tõusime Reedaga kella 6 ajal. Mina läksin varahommikul külanõukogusse plaani joonistama, Reet pidi poistega minema savipottide järele.

Hommikul jälle sadas. Õnneks võtsin vihmavarju kaasa, sellele vaatamata olin külasse jõudes märg ja porine.

Pesin esimeses suuremas lombis jalgadelt suurema pori maha ning nägin nüüd küllalt esinduslik välja külanõukogusse minemiseks.

Kaart oli mul peaaegu valmis, kui kuulsin Reedat häält koridoris. Ta pidi mulle järgi tulema, et koos kultuurimajja minna. Läksimega. Seal polnud aga kedagi. Direktor oli lubanud ühe kleidi valmis panna. Ega midagi, võtsime ette teekonna direktori koju. Õnneks oli vihm lakanud, ainult tänavad olid veel porised ja vesised. Direktori (Šaša) leidsime kodust magamast. Ta polnud kleite saanudki. Käisime koos Šašaga mitmes majapidamises. Riideid kahjuks ei saanud, kuid saime lusikahoidja ja leivakühvlikese ning kasetohust korvikese. Koduteel leidsime tühjast majast puust kausi toidu jaoks, õieti leidis selle Reet, kes ennastsalgavalt vanades majades kondas. Saime veel üht-teist pudi-padi. Olime sellest poris paterdamisest hirmus tüdinud ning suundusime tagasi laagrisse. Oli viimane aeg, sest kastid olid just täis laaditud. Pärast selgus, et nende kastidega oli igavene jama olnud, Heno ja Jüri olid nende pärast jooksmas ja närve kulutama pidanud. Jälle Tšavkini tembud! Peale lõunat läksid kastid teele Tšanzanka poole (enne pandi nad veel saepuru täis, et asjad ei liiguks), kus need rongile laaditi. Koguraskuseks sai silma järgi 1 tonn. Jälle oleme

tänu võlgu üliõpilastele, kes meid nii palju on aidanud. Mis me küll ilma nende poisteta oleksime teinud. Täna lõuna ajal sõitis Jüri minema. Homme sõidame meiegi, ainult et mitte koju, vaid uuele töötandril.

Õhtul käisin Reedaga kirsse korjamas, hea homme teele kaasa võtta. Läksime vist liiga ahneks, sest kohe järgnes karistus. Must äikesepilv, mis enne kaugelt ähvardas, avas nüüd oma vihmaväravad ja saime kaela kõik, mis hommikul saamata jäi.

Jube on küll sinne äike, kui kõnnid keset lagedat põldu, olles ainuke kõrgem objekt (pealegi liikuv) sadade meetrite peale, justkui piksevarras, kõikjal ümberringi aga sähvivad välgud, nii et ilm on valge. Ainus mõte oli, et jõuaks rutem metsani.

Väga ilmekalt võis jälgida, kui võimsalt hakkasid kohe toimima vee-erosiooniprotsessid, uhtudes otse keset kruusateed piki uurdeid, rääkimata põldude uhtumisest.

Laagris kuivatasime end ja riideid ning kuulasime Mordva tüdrukute laulu. Isegi kahju on ära sõita, olen juba harjunud siinse eluga ja seltskonnaga.

Pakkisin seljakoti põhiliselt juba ära.

16. juuli, neljapäev

Täna on viimane, ärasõidu päev. Hommikul pakkisime viimased asjad, peale sööki pesime kiiruga põrandad ja startisime. Ka üliõpilased tulid koos meiega ära.

Tüdrukud peavad minema kooli juurde mingitesse tööbrigaadidesse (kes ehitusmalevasse ei lähe). See on midagi meie suvemaleva laadset. Poisid jäid enamasti praegu sinna, et kolhoosist palk kätte saada. Pärast lähevad kõik kuhugi naaberkülla ehitusmalevasse. Nende vormil ilutseb kõigil ehitusmaleva rühma nimi ja vanakreeka riides pea kujutis kiivriga koos vastavate viidetega ülikoolile, teaduskonnale. Poisid olid väga toredad, aitasid meil kotte kanda. Teel tegime seltskonnast grupipildi, samuti keskuse juures. Sain endale mälestuseks Mordva ülikooli ajalehe ja nende ehitusmaleva märgi.

Bussi ootasime üle tunni, siis sai hing täis ja hääletasime, saime Reedaga ühe Kamazi peale. Leppisime kokku, et kohtume Mokšini juures. Linna ääres pandi meid maha. Sõitsime trolliga raudteejaama, kuhu tahtsime oma asjad jätta. Õnnetuseks avastasime, et seal polegi käsipakkide hoiuruum, on ainult auto-maatkabiinid. Mina olin veendunud, et minu seljakott sinna ei mahu ja läksime kogu kupatusega Mokšini juurde. Teised olid juba ees. Nad olid saanud "Mosk-vitši" peale ja meist mööda kihutanud. Kus oli ikka tee see Saranski-Uljanovski magistraal! Meie Tartu-Tallinna maanteeги on palju paremas seisukorras. Seal

olid tee alla pandud betoonpaneelid eri kõrgusele vajunud ning nüüd raputas meil paneelide vahekohtades hirmsasti.

Jätsime oma kompsud Mokšini korterisse ja läksime linnaga tutvuma.

Kui hea, et saime kesklinnas ringi vaadata. Äärelinna tööstusrajooni põhjal, kust algul läbi sõitsime, oleks linnast hoopis trööstitu ja armetu mulje jäänud. Kesklinn oli väga kena ja puhas, palju oli parke, huvitava arhitektuuriga hooned, linna läbis jõgi, mille kaldad olid väga kaunilt kujundatud.

Õhtul tegime Mokšini juures puravikupraadi.

Õhtul ~ poole 10 ajal läksime rongile. Õnneks olime platskaardivagunis ühes vahes, mis oma asukohalt küll kõige õnnestunum polnud, kuid pole midagi, küll harjub kõigega. See oli Kaasani rong, pidime hommikul ~ kella 7 ajal maha minema, et sealt sõita linnalähedase rongiga Joškar Olasse.

* * * * *

Ülejäänud kuus päevikut on sama huvitavad, kajastavad ajaloo erijooni ning eestlaste ja mordvalaste (ersade ja mokšade) koostöö käiku.

Foto 8. Ekspeditsioon Mordva ANSVsse (Kovõlkino rajoon 30.06.–21.07.1985). Vasakul ERMi vanemteadur Heno Sarv, paremal Mordva RÜ üldajaloo kateedri juhataja dotsent Nikolai Mokšin. Foto Heno Sarve 1985. aasta päevikust (ERM TA 807), foto autoriks on Jüri Karm (ERM Fk 2131).

Natalia Ermakov

Fotod 9 ja 10. Ekspeditsioon Mordva ANSVsse (Kovõlkino rajoon 30.06.–21.07.1985). Vasakult teine ERMi vanemteadur Heno Sarv, paremal toetab “saagikotti” Mordva RÜ üldajaloo kateedri juhataja dotsent Nikolai Mokšin. Fotod Heno Sarve 1985. aasta päevikust (ERM TA 807), fotode autoriks on Jüri Karm (ERM Fk 2131).